

NOTES SOBRE EL PENSAMENT LITERARI
D'AGUSTÍ BARTRA: LES COL·LABORACIONS
A LLETRES I A LA NOVA REVISTA

NOTES ON THE LITERARY THOUGHT OF AGUSTÍ BARTRA:
CONTRIBUTIONS TO LLETRES AND LA NOVA REVISTA

ENRIC FALGUERA
Universitat de Lleida
Av. Estudi General, 4, 25001 Lleida
Tf. 973 70 65 23
enric.falguera@udl.cat
ORCID ID: 0000-0001-6021-2169

Resum

Aquest article tracta sobre les col·laboracions d'Agustí Bartra (1908-1982) a dues revistes catalanes de l'exili de Mèxic: *Lletres. Revista literària catalana* i *La Nova Revista*. Bartra hi desenvolupa els seus textos teòrics i literaris, el seu pensament estètic i poètic, en paral·lel a la creació de la seva obra, i hi podem observar els seus deutes amb la tradició literària i els autors que considera imprescindibles en el seu pensament, i establir els lligams estètics (de tradició, temàtics, de gènere...) i generacionals entre ell i els autors que publiquen llur obra a les revistes, així com ressaltar les absències, per tal de definir millor les relacions de supervivència dels escriptors catalans a l'exili.

La finalitat d'aquest estudi és, doncs, recollir, sistematitzar i analitzar els articles i l'obra dispersa d'Agustí Bartra en les dues publicacions esmentades per tal d'extreure'n el pensament literari i poder escatir els interessos —temes, autors, estètiques— que el movien a escriure entre els anys 1944 i 1958 (anys en els quals escriu, entre d'altres, *L'arbre de foc*, *Poema de l'home*, *Poemes d'Anna* o *L'evangeli del vent*) des de l'exili mexicà i, així, poder conèixer millor la tasca fonamental que aquesta generació va fer lluny de la seva terra a favor de la cultura catalana i la seva literatura.

Paraules clau

Bartra, exili, poesia, literatura catalana contemporània, postsimbolisme

Abstract

This article is about Agustí Bartra's (1908-1982) contributions to two Catalan journals-in-exile in Mexico: Lletres. Revista literària catalana and La Nova Revista. Throughout the pages of these publications, Bartra develops his aesthetic and poetic thinking in his theoretical and literary texts published in Mexico in parallel to the creation of his oeuvre. The study also depicts the

most significant and influential authors as reflected in Bartra's work and establishes aesthetic and generational links between Bartra and the authors who published their work in magazines. It also points out the absence of other authors to help define the survival relationships of Catalan writers inside and outside Catalonia. Therefore, the main purpose of this study is to collect, systematise and analyse the articles and works of Agustí Bartra in the two aforementioned publications in order to extract the literary thinking, interests and motivations (themes, authors, etc.) that inspired him to write from exile in Mexico between 1944 and 1958 (when he wrote *L'arbre de foc*, *Poema de l'home*, *Poemes d'Anna* and *L'evangeli del vent*, among others). Consequently, this leads us to a better understanding of the essential efforts on behalf of Catalan culture and its literature of a generation far from their homeland.

Key Words

Bartra, exile, poetry, contemporary Catalan literature, post-symbolism

1. INTRODUCCIÓ

L'activitat literària d'Agustí Bartra a l'exili és fecunda. El poeta barceloní arriba a Mèxic el 1941, després d'unes breus estades primer a la República Dominicana i, després, a Cuba. Fent un repàs ràpid a la seva producció a l'exili (FÉRRIZ 1998: 230), trobem: les novel·les *Xabola* o *Crist de 200.000 braços* (1968) i *La lluna mor amb aigua* (1968); les narracions, *L'estel sobre el mur* (1942) i *Odisseu* (1953); els reculls poètics *L'arbre de foc* (1946), *Màrsias i Adila* (1948), *L'evangeli del vent* (1956) i *Ecce homo* (1968), i les peces teatrals *Octubre* (1951), *La noia del gira-sol* (1951-1953), *Nausica, Circe, Calipso*, i *Penèlope*, incloses a *Odisseu*, *Cora i la magrana* (1958) i *El tren de cristall* (1964). A més a més, encara va publicar en castellà el poema èpic *Quetzalcòatl* (1960), que no va editar-se en català fins el 1971, amb el poeta ja de retorn a Catalunya. De fet, algunes d'aquestes obres veieren primer la publicació en castellà, probablement a causa dels problemes econòmics del poeta. És el cas de *Crist de 200.000 braços*, *Ecce homo*, i *La lluna mor amb aigua*, publicades el 1958, 1964 i 1968, respectivament. I encara hi hem d'afegir les participacions a la premsa mexicana i les col·laboracions a la premsa catalana de Mèxic (AULET 1998: 438),

com la revista i la col·lecció *Lletres*, i les col·laboracions a *La Nova Revista*, objecte del nostre estudi i que apareixen referenciades a la bibliografia que tanca el treball.

Si ens centrem en aquestes dues publicacions periòdiques, observem que Bartra sembla utilitzar-les amb dos objectius. 1) Com a plataforma on donar a conèixer els textos que va escrivint i que contenen ja tot el sentit i valor simbòlic de la seva obra. 2) Com a vehicle per fixar i exportar a Catalunya una imatge d'ell mateix escriptor. Textos que són la llavor d'una obra més gran, més ambiciosa, clau en la producció bartriana, que germina anys més tard. Pensem, per exemple, en el cas del conte «El corneta Joan Alom» inserit a *Crist de 200.000 braços* i a *La lluna mor amb aigua*, o en el conjunt poètic «Estances per a Adelaisa», utilitzat a *L'evangeli del vent* o a la «Rapsòdia d'Arnau» (1974), dins *Soleia* (1977).

Agustí Bartra publica, entre totes dues revistes, 26 peces originals: 7 poemes a *Lletres* i 3 a *La Nova Revista*. Tradueix 2 poemes a *La Nova Revista* i 9 a *Lletres*. Edita 3 contes a *Lletres* i 1 a *La Nova Revista*, i publica un fragment de *Nausica* a *Lletres*. A més a més, escriu tres ressenyes per a *Lletres*, un text sobre poètica a *La Nova Revista*, i a *Gasetta de Lletres*, suplement literari de *La Nova Revista*, dirigit pel mateix Bartra, una ressenya, un altre text sobre poètica i un text reivindicatiu sobre la unitat de la llengua, del qual deduïm que poques coses han canviat en seixanta anys. En total 7 textos d'índole diversa que tenen en comú la reflexió sobre el fet literari. Vegem-ho pas a pas.

2. «UNA NOIA AMB LA VEU VIVA»

Agustí Bartra ja mostra la densitat i la coherència de la seva obra en els primers anys d'exili. Recordem que arriba a Mèxic el 1941. Ha publicat tan sols *Cant corporal* (1938) i la versió castellana de *L'arbre de foc* (*El árbol de fuego*) (a l'exili dominicà, el 1940). És, doncs, un poeta jove que està construint la seva obra. Aquests primers anys constitueixen, per tant, el període en el qual Bartra fixa la seva poètica, que va constituint un corpus homogeni i coherent al llarg dels anys, i tras-

passa fins i tot la barrera dels gèneres: «la naturalesa particular de Bartra fa que en la seva obra hi hagi realment un sol gènere, la poesia, sigui en forma de vers, de prosa, de diàleg, d'escenificació, de narració» (MURIA 1992: 118). De fet, aquesta elasticitat dels gèneres es palesa quan textos aparentment teatrals com «La torre i la campana», publicat a *La Nova Revista*, reapareix un any després en una obra lírica, «Les gàrgoles coronades d'estrelles», tercera part de *L'evangeli del vent* (1956).

Bartra, quan publica els textos de *Lletres* i *La Nova Revista*, té al cap una concepció de poesia; un model que parteix de Rilke i s'apropa a la deu original del romanticisme alemany. Una poesia que és nit, música, ànima i misteri, terra, home i homes, amor, que va de la paraula a la veu. No en va Bartra escriu en aquests anys els set textos als quals ens hem referit sobre el fet poètic, més altres poemes que poden ser llegits com a poètiques, pensem en «Als llavis del silenci», per exemple, publicat a *Lletres*, o en «Art poètica», escrit el 1956 i publicat a *L'evangeli del vent* en els mateixos anys que Bartra dirigeix la *Gasetta de lletres*. Una gran quantitat de textos metaliteraris per a un home que refusava manifestament voler definir què és poesia, perquè ho creia impossible:

Un dels miracles de la poesia és que no es deixa definir, la qual cosa significa que no sabem què és la poesia, bé que ningú no ignora que és, que existeix, ens transforma, ens aixeca i ens enfonsa, ens enlluerna, ens arrenca de la realitat del món per embolcallar-nos de somni (BARTRA 1956a: 13-14)

Unes reflexions sobre el fet poètic que s'han d'entendre en el marc d'una operació construïda al llarg d'aquesta dècada, en la qual qualsevol text teòric és també un text per donar-se a conèixer com a poeta, per construir-se una imatge sòlida de creador (d'origen romàntic, en la línia del poeta messiànic) conscient de la seva modernitat i del seu paper en la recuperació cultural i social de Catalunya. Una consciència que, tal vegada, havia començat uns quants anys abans, arran de la publicació de *Cant corporal* el 1938. Un llibre que pot ser vist com una resposta diferent del postsimbolisme en uns anys de debat i posi-

cionament ideològic de la poesia catalana (BALAGUER 1998: 118-134). Precisament, el text publicat en el número quatre de *Gasete de Lletres* em sembla la clau de volta dels pensament literari bartrià dels anys quaranta i cinquanta. «Una noia amb la veu viva» és, naturalment, la poesia, almenys segons l'entén Bartra en la definició que evoca la noia que redimeix el comte Arnau maragallià, un dels mites que Bartra reelabora en la seva obra posterior. Arthur Terry considera que aquesta noia té relació amb la teoria esbossada per Maragall a l'*Elogi de la paraula* (TERRY 2001), just un text amb el qual Bartra treballa i es relaciona els mateixos anys que escriu l'article de la *Gasete* (DESCLOT 1988: 25-50).

La primera idea que Bartra sosté en l'article és la de defensar «la poesia, cadascú des del seu exili diferent, de l'única manera fèrtil i possible: creant-ne, atacant amb la visió [és a dir, el somni i la màgia] i l'esperança» (BARTRA 1956a: 13). Vet aquí el subratllat vitalisme de la lírica bartriana. Hi ha en aquesta afirmació dues idees interessants que expliquen com el poeta veu l'objecte del seu treball. 1) la poesia va de l'individu al col·lectiu. El poeta no és res més que el representant dels homes, el guia (un concepte de nou ben romàntic) que té la missió d'alliberar l'home de les seves pors, les seves limitacions i descobrir-li un nou ordre: «Els poetes... són ensems poble, home singular i univers, i saben de quines victòries són faedors» escriu (BARTRA 1956a: 14). En un altre text coetani, *Poesia i Llibertat*, afirma: «Els mots que jo us adreço... més que meus els penso com a mots propis vostres dels quals jo només sóc el vehicle» (BARTRA 1956b: 216). 2) Bartra es defensa d'aquells que titllen els intel·lectuals exiliats d'immobilistes, afirmant que la seva única arma és la creació, amb la qual combatre les penúries del món. Aquest mateix pensament és el que deu anys abans incita Bartra, conjuntament amb Josep Carner i Pere Calders, a fundar *Lletres*.

Per a Bartra la poesia ha de dir, no es pot limitar al joc literari, ha de buscar el sentit profund de l'ésser i de les coses: «Cada vegada concebem menys el cant sense una consciència, que en el nostre temps ha d'ésser necessàriament tràgica, la qual cosa no exclou que lluiti al cantó de l'esperança i la salvació» (BARTRA 1956a: 13). Per això, els poetes «Entren en el silenci humà, quan l'aldarull dels simulacres empírics i

utilitari s'extingeix, i afirmen que la follia té raó davant dels pomposos axiomes de les veritats objectives» (BARTRA 1956a: 13). És a dir, la poesia ha d'anar més enllà, cap al futur, cap al somni, però partint de la realitat i del passat: «La poesia milita en la consciència de la història, però en ella mateixa no es pot afirmar que sigui història» (BARTRA 1956a: 13). És la consciència de la història pròpia (la derrota a la guerra, l'exili) el punt de partida d'alguns poemes que Bartra publica a *Lletres*: «El naufrag», «Oh, camarades», «Resposta a Aragon». I també, «Als llavis del silenci», on el poeta entra en el silenci de la seva ànima i del seu temps per crear. Que la poesia estigui en contacte amb la realitat no vol dir, però, que no l'hagi de transcendir:

La poesia és revolucionària, perquè enmig de la correntia devastadora del temps oposa la seva consciència de l'eternitat, i perquè en èpoques d'aclofament i d'automatisme social reivindica heroicament i crea la facultat de transmetre noves i vives concepcions, i contra les ferotges idolatries, no arriba mai tard a la cita de la llibertat (BARTRA 1948a: 4).

Aquestes noves i vives concepcions a què es refereix Bartra són els mites.

Per a mi, el mite va ser una mena de fugida cap endavant. Havia de sortir, després d'uns quants anys d'exili, d'una poesia patriòtica, de plany i d'incitació inspirada per la derrota de la meua pàtria. Havia d'intentar de fondre[-ho] en un pensament líric (ALCARAZ 1980: 17-21)

Uns mites que es carreguen de simbolisme a través de la imatge, i que per actuar necessiten la màscara, el pols dramàtic que té la seva obra: «Oh nits! Tant hivernar en immòbils missatges / —fets de tant cor i adéus!—, en espera dels mots / que duran existència alada a les imatges. / I les màscares orbes sota vents de sanglots» (BARTRA 1948a: 3). Aquí, la nit simbolitza aquella poesia estèril, que no diu res, mentre el poeta espera una nova manera de fer (la màscara) que permetrà «Dir que en mi vetlla el cor profund del mar» (BARTRA 1948a: 3), és a dir, de la natura, del misteri de cada cosa. Per entendre millor el concepte de màscara en Bartra, manllevem la citació inicial de Nietzsche que encapçala *La fulla que tremola* (1979: 7): «Tot allò que és profund

estima la màscara». Segons Miquel Desclot, Bartra «usà la màscara per objectivar la seva experiència» (DESCLOT 1983: 16), és una part del procés de poetització (de transformació en mite) de la realitat.

Així, la poesia per Bartra és testimoni transcendent i presència del misteri, en paraules del poeta, s'ha d'adreçar a l'home, eix temàtic central de l'obra bartriana:

Però sé que l'home, per tal de salvar-se, caldrà que torni a crear en ell la consciència de la terra i que substitueixi la seva soledat i tristesa i desesperació per l'amor a la vida, als éssers, a les coses i als actes. Després d'això podrà, adesiara, reposar entre els braços d'or del somni. El poeta ho sap i té el rar privilegi de poder-ho ensenyar. Però la seva veu no ha d'ésser solament un testimoni, sinó un pont entre el cor i l'ànima, una resposta a l'angoixa elemental que és la maledicció que pesa damunt la temporalitat de la criatura humana (BARTRA 1956a: 13).

Un autèntic compendi del que hem expressat fins ara.

Bartra aquí fa ja una distinció entre el llenguatge i les paraules (la cançó del conte «L'arbre i la cançó») i la Veu. Aquesta és la consciència del poeta del seu ofici, és l'experiència, el coneixement que transforma les paraules, que designen la realitat, en transcendència i sentit profund de l'existència. Abans, però, d'arribar a la noció de Veu, Bartra es fixa en la cançó. Així, per exemple, en el conte esmentat és el vent (la natura) qui canta els misteris de la terra i qui atreu el protagonista cap a la bellesa, el somni i la màscara (símbol del mite que s'està construint sobre la pròpia persona). Aleshores es produirà la comunió amb la natura i d'aquesta neixerà la cançó, la poesia com a misteri revelat: «ésser poeta, en el fons, no era altra cosa que sentir amb l'ànima que hi ha cançons mortes que cal ressuscitar, o més ben dit, vestir amb paraules noves» (BARTRA 1947: 5). Un misteri que va del passat al futur: «del cor sec del seu futur naixeria la cançó de foc» (BARTRA 1947: 5), un altre dels símbols cars al poeta. Aquest conte també és un bon exemple de la confusió de gèneres en Bartra, perquè és molt líric i molt poc narratiu.

Com veiem, un altre dels trets definitoris de la poesia i el pensament poètic d'aquests anys és la valoració de la música com a canal de l'esperit del poeta: la poesia és cant. La poesia és cant. En una carta a

Jordi Vallés, membre de la redacció de *Lletres*, el 1946 escriu: «tota autèntica poesia és experiència resolta en un crit musical» (BARTRA 1980: 167). Per això, la música és tan present en els poemes escrits llavors: pensem en el poema dedicat a Pau Casals, en la resposta que fa al poema «La Santa espina» del poeta francès Aragon o en el poema «Oh camarades». I amb la música, ve l'amor: «Potser l'únic deure de la poesia consisteix a ensenyar que l'amor és la més alta forma del destí» (BARTRA 1980: 79), que es manifesta en poemes de l'època com «Estances per a Adelaïsa» o en el text programàtic «Poesia i llibertat», on afirma que l'amor és una de les vies per al coneixement profund de la poesia.

Aquesta construcció d'un discurs poètic sobre la poesia i la vida inclou altres textos que Bartra publica pels mateixos anys, pensem en el «Cant X del poema de l'home», el conte «Les mans» o «La noia de l'alosa», un relat amb referències mitològiques, no en va el poeta el torna a utilitzar a *Odisseu*. Els mites ja són presents en l'obra de Bartra. De fet, el 1946 ha escrit *Marsias* —primera versió i edició del poema, publicat a «Col·lecció Lletres» de Mèxic, que després serà *Marsias i Adila*— i cita habitualment referents de la mitologia grega, com quan a «Poesia i Llibertat» es refereix a Sísif i Prometeu com a models de l'home auroral. És clar que la visió d'aquests mites arriba a la poesia de Bartra passats pel sedàs del romanticisme (Sísif) i de l'existencialisme (Prometeu). Per cert, que Sísif reapareix a *El gos geomètric* (1979).

Un dels petits mites que Bartra construeix a finals dels quaranta és Joan Alom. «La mort del corneta Joan Alom» pren el tema del corneta rilkeà, que, com ha estudiat Llorenç Soldevila, Bartra aprofita en diverses ocasions. Segons Soldevila, l'interès de Bartra, que veu molt rilkeà, pel poeta txec el podem situar en els primers anys trenta (SOLDEVILA 1988). No és aquest l'únic símbol de Rilke que Bartra pren com a model. Pensem en l'àngel que llegim en el poema «Àngel terrestre», publicat a la primera edició de *L'arbre de foc*, i posteriorment rebutjat per l'autor en les successives edicions. Alom simbolitza el poeta (viu en comunitat però s'aïlla i es relaciona poc) que ascendeix a la muntanya (la natura) amb dotze escollits (sembla clara la simbologia màgica i mítica del número) a la recerca de la veritat i la llibertat

(simbolitzada en el mar que busca el protagonista). Inicialment, la seva feina sembla innecessària, intranscendent (hi podem veure la mateixa queixa de l'editorial de *Lletres* o del text «Una noia amb la veu pura»?). En una sortida, l'escamot és atacat i Alom ferit de gravetat. La ferida li produeix deliris (el somni també formalitzat per Bartra), en els quals veu escenes del seu passat (una vegada més el passat permet comprendre el present i explicar el futur). Aquest fet facilita a Bartra introduir acció dins l'acció (cosa habitual en el trencament de les caselles dels gèneres), i Alom explica el somni de la síndria, la sang i les barques (símbols del món ferit), que només el poeta amb la seva Veu (i aquí apareix el símbol de la corneta) pot salvar. Alom, abans de morir, fa sonar l'instrument i amb el seu so fa navegar les barques cap a la mar. Se salva i salva la humanitat, perquè al final del conte el somni ja no és només d'Alom sinó que el veu tota la patrulla a què pertanyia: «I amb ella vaig sentir com un galop llunyà, com un batec sord que pujava lentament, implacablement, muntanya amunt. Érem els dotze que caminàvem a la recerca de l'adormida núvia vermella» (BARTRA 1944e: 11). Una núvia que, és clar, simbolitza la llibertat.

El compromís de Bartra amb les llibertats individuals i col·lectives, fa que també es comprometí amb el seu poble i la seva llengua. A «Carta oberta a un escriptor valencià» (Joan Fuster), el poeta barceloní respon una crítica que sembla que li fa un poeta valencià que se sent menystingut pel sistema literari català. Bartra, en la resposta, fa una defensa a ultrança de l'obra unificadora i normalitzadora de Pompeu Fabra i reclama la necessitat d'una llengua literària unificada, enriquida per tots els dialectes catalans (i això, també, inclou els valencians), però que superi la tendència perillosíssima, al seu criteri, de la regionalització o dialectalització d'aquest mateix model lingüístic, perquè «la tolerància de modalitats en col·lisió no tendeix al federalisme, sinó a la desintegració» (BARTRA 1956c: 1). En aquest sentit, Bartra acusa els intel·lectuals valencians de l'època de provincialistes o «ratpenetistes» i de buscar l'enfrontament amb Catalunya. De fet, el tema de la unitat de la llengua és un dels centrals de la *Gasetta de Lletres*, va merèixer un article en el mateix número de Pompeu Fabra sobre «Els dialectes catalans i la llengua literària» (BARTRA 1956d: 2), un altre sobre el mateix tema de Rafael Tasis i una enquesta sobre la unitat de

la llengua, la tasca normativitzadora de l'IEC i les raons per les quals hom escriu en català, que en números successius responen a Marià Villangómez, Osvald Cardona, Ramon Folch i Capdevila, Miquel Dolç i Joaquim Amat Piniella (BARTRA 1956c: 2).

3. LA NOVA REVISTA I LLETRES: UNA CULTURA, LA CATALANA, AL MÓN

Gasetta de Lletres, el suplement literari de *La Nova Revista*, és dirigida per Agustí Bartra al llarg dels sis números de vida de la publicació entre el febrer de 1956 i l'agost del mateix any. El suplement sempre consta de quatre pàgines amb dues seccions fixes —una de ressenyes i una altra d'informacions diverses, literàries o no, i declaracions de principis d'alguns autors europeus com René Guy Cadou o Romain Rolland, que s'intitula «El mirall i la fona»—. En aquesta secció es dona notícia d'assumptes tan diversos com fragments de declaracions de Joan Maragall o Enric Prat de la Riba, el setanta-cinquè aniversari de la mort de Dostoievski o l'opinió sobre uns articles publicats a les revistes *Time* i *Life* sobre la incorporació de la realitat en la darrera novel·la nord-americana. Tots ells coincideixen d'una manera o altra a reforçar les idees poètiques o lingüístiques de Bartra. Completen la publicació un article que encapçala cada número i la resposta a l'esmentada enquesta sobre la llengua. El darrer número presenta, però, una estructura diferent. És l'únic que publica obra original (4 poemes de Mercè Rodoreda —guanyadors del premi Maragall de 1956 convocat a Mèxic— i 4 més del portuguès Manuel de Seabra, accésit al mateix premi) i no publica la secció «El mirall i la fona». Es tracta d'un suplement que ajuda a entendre la figuració de Bartra com a intel·lectual del segle xx.

El tema central dels articles que obren cada número és el de la unitat de la llengua, tret d'un text d'Anna Murià, en el qual es fa una defensa del nom de Catalunya i del seu significat col·lectiu, moral i cultural en contra de la denominació moderna de Principat. L'article parteix d'un altre paper de Bartra que tracta aquesta qüestió de manera lateral: «Carta oberta a un escriptor valencià», (BARTRA 1956c: 1).

En aquest, Bartra afirma: «i dic Principat per seguir el teu lèxic, car per a mi cap altra denominació no ha substituït el mot Catalunya». Precisament és Anna Murià l'autora de la major part de les ressenyes que es publiquen en el suplement. Ella és qui comenta *Mites* de Jordi Sarsanedas, *Estrictament personal* de Manuel de Pedrolo, *Unes quantes dones* d'Odó Hurtado o *Contes d'aquest temps* de Maurici Serra-hima, per citar-ne alguns. Només quatre llibres no són ressenyats per Murià. Són: *Proses en carn* de Xavier Casp, *Un barceloní a la cort de Maria Antonieta: Sartine* d'Enric Moreu, *Intranscendent* de Miquel Martines i l'esmentada ressenya de *L'espiral* de Pere Calders realitzada per Bartra. Les altres tres ressenyes són obra de Josep Maria Murià. La majoria dels volums comentats són publicats a Catalunya. Hi ha, doncs, la voluntat clara d'establir ponts d'unió entre la cultura que s'està fent al país i la realitzada des de l'exili. Tan sols els volums d'Odó Hurtado, ja esmentat, i Amadeu Hurtado, *Quaranta anys d'advocat*, estan publicats a Mèxic. Cal tenir present, tanmateix, que el llibre de Calders es publica a Barcelona, tot i que el narrador continua al país d'acollida. Aquest pont amb l'interior és una de les coses que diferencia aquesta publicació de la que deu anys abans també havia fundat Agustí Bartra.

Lletres, fundada pel poeta conjuntament amb Pere Calders i Josep Carner, publica deu números entre el maig de 1944 i el gener de 1948 amb una periodicitat diversa. Així, per exemple, el número quatre és d'octubre de 1944 i el cinc, de gener de 1945, el sisè número del juny del mateix any i, en canvi, el número vuit és de maig de 1946, el nou de febrer de 1947 i el desè i darrer, del gener de 1948. De fet, l'època de major regularitat se cenyeix del 1944 al 1946. Fins al número sis la revista té 20 pàgines, que passen a ser 28 en el setè número, 24 en el vuitè i novè i un número doble de 48 pàgines en l'últim. La revista té una sèrie de col·laboradors habituals: Anna Murià, Josep Roure-Torrent, Jordi Vallès, Joan Roura-Parella, Avel·lí Artís Gener, Pere Calders, Josep Carner i, naturalment, Agustí Bartra. I d'altres que ho fan de manera ocasional: Jaume Terrades, Xavier Nogués, Émilie Noulet, Baltasar Samper, Clementina Arderiu, Nuri Balcells, Josep Carner-Ribalta, Marcel Santaló, Josep Maria Murià, Josep Torres, Josep Navarro Costabella, Carles Sala, Ventura i Sureda, Ramon Xirau, Vicenç

Riera Llorca, Jaume Serra-Hunter, Mercè Rodoreda, Ramon Vinyes, Manuel Duran, Enric Serra, Antoni Ribera, Joan Triadú, Víctor Alba i Josep Sol. Entre els col·laboradors ocasionals destaquen aquells que hi publiquen obra de creació pròpia i són, de fet, joves autors que Bartra i el seu grup promocionen. És el cas dels «mexicans» Xirau, Duran o Víctor Alba (pseudònim de Pere Pagès) o de Triadú, des de l'interior, que publica un relat: «Una altra primavera», al número de 10 de gener de 1948. És clar que el mateix grup de Bartra se serveix de les pàgines de la publicació per difondre la seva obra: Anna Murià hi publica un article assagístic on compara l'obra i la vida de les novel·listes Katherine Mansfield i Maria Bashkirtseff i cinc contes o fragments de novel·la. Pere Calders també hi publica tres articles (un sobre Xavier Nogués, l'altre sobre Bartra i un sobre la fi de la Segona Guerra Mundial) i quatre contes. Roure-Torrent hi publica tres articles (un sobre la col·lecció mallorquina «Les illes d'or», l'altre sobre una llegenda nàhuatl, i el tercer una descripció de la vall de Ciutat de Mèxic) i un conte. Roura-Parella escriu cinc articles que reflexionen sobre l'art i la cultura. En concret parla sobre l'evolució del terme cultura, l'arrel simbòlica de l'art, la influència de les teories nietzschianes en el poeta líric, la religiositat en literatura, i sobre el tema romàntic de l'home infant, i tradueix tres narracions de l'alemanya Anna Seghers i uns versos de Hölderlin. Avel·lí Artís-Gener hi publica dos articles (un sobre Dalí i l'altre sobre Verdaguer), un conte i un fragment teatral de la versió cinematogràfica de «Seny i amor, amo i senyor». I, finalment, Jordi Vallès hi publica quatre articles: dos sobre literatura infantil, un altre sobre la naturalesa de la crítica artística, un altre sobre Bartoli, dos relats i un fragment de novel·la.

A banda de donar a conèixer joves valors de les lletres catalanes, tant de l'exili com de Catalunya, un dels objectius de *Lletres* és difondre els textos de la literatura universal, per això les traduccions hi tenen gran importància. Bartra és el principal traductor de la revista, amb nou traduccions, cinc de poetes nord-americans, dues del poeta anglès Keats i dues més de poetes francesos. A més del poeta català tradueixen textos Roura-Parella, Carles Sala, F. de S. Aguiló i Antoni Ribera, que tradueix fragments d'*El rei Enric* i *La tempesta* de Shakespeare.

Una de les empreses que la revista du a terme és la col·lecció «Lletres», que apareix anunciada a la publicació i que edita inicialment: *50 ninots* (1944) de Xavier Nogués, *Giovanna i altres contes* (1946) de Vicenç Riera-Llorca, *Via de l'est* (1946) d'Anna Murià, *Màrsias* (1946) de Bartra i *Pescadors d'anguiles* (1947) de Ramon Vinyes. La col·lecció, que pretenia publicar obres de Maragall, Carner, Salvat-Papasseit, Ruyra, Calders o Rodoreda sobreviu a la revista i encara dona a llum volums com *Rèquiem* (1949), *Antologia de la lírica nord-americana* (1951) i *Poemes d'Anna* (1955) de Bartra, o *Ciutat i figures* (1952) de Manuel Duran.

La tasca de la revista *Lletres* s'evidencia en els dos editorials que publica: en el primer (1944) i en el darrer número (1948), després d'un parèntesi d'onze mesos. En el primer editorial la redacció expressa el seu goig per poder fer una revista en català, que entenen com una actitud de revolta. Pels seus autors, les pàgines de la revista no queden excloses a ningú, i tot aquell que escrigui en català és benvingut per tal de «donar la continuïtat possible al moviment literari de Catalunya». També hi ha una defensa dels escriptors per certs atacs d'immobilisme i silenci que se'ls han fet. Aquest és el punt polèmic de la publicació, perquè suscita el gran canvi d'intencions del segon editorial. La defensa consisteix a negar aquesta pretesa actitud covarda i justificar-se en les dificultats de comunicació i en el fet que escriure vol temps i maduració. En el text de 1948, tot i mantenir els mateixos postulats i congratular-se de la continuïtat de la publicació, es manifesta la voluntat de fer un major seguiment de les col·laboracions i de ser més combatiu. Segons el seu director, que ara consta en la portada, la revista «estarà sempre més decantada al missatge que al joc, més interessada en el testimoni humà que en l'espectacle efímer, més atenta a la confessió i a les veus noves que al diàleg brillant» (BARTRA 1948a: 1), i acaba amb un desig clar de futur:

I junts hem menjat el mateix pa de somni, i ens hem mirat als ulls amb la mateixa esperança, i hem pensat que ni els anys ni la distància, ni la solitud i el dolor diversos, no poden separar-nos, perquè l'alba que ens espera és la mateixa (BARTRA 1948a: 1)

Finalment, s'anuncia com a gran novetat que en aquest darrer número es compta amb la col·laboració d'autors de dins Catalunya, l'únic número de *Lletres* que ho fa.

4. APUNTS FINALS

Fins aquí hem volgut apuntar algunes de les característiques que defineixen les idees literàries de Bartra entre 1944 i 1957, anys que passen entre el primer número de *Lletres* i la darrera col·laboració del poeta a *La Nova Revista*. Any aquest que coincideix amb la publicació a Catalunya, dins la col·lecció Selecta, de *Màrsias* i, doncs, amb l'anhelada divulgació i reconeixement a l'interior. Anys en els quals Bartra construeix el seu propi mite, el més important de tots, el d'ell mateix com a escriptor i poeta. En un moment en què passa de ser un autor gairebé desconegut que marxa a l'exili, a ser un escriptor reconegut a Mèxic i un model a seguir a l'interior. Bartra ja s'ha convertit en escriptor i no li cal continuar formulant un model. Hem de tenir present que en aquests anys cessa la correspondència amb Joan Fuster i Antoni Ribera, i ha entrat en el mercat editorial català amb *Màrsias*. Bartra ha assolit el seu objectiu de ser escriptor i ja no li cal cap intermediari ni cap poètica.

Hem volgut demostrar que Bartra ja té definit el seu univers aquests anys, almenys en les qüestions bàsiques: simbologia, referents literaris, indefinició de gèneres, mites, definició o no del concepte de poesia, el binomi terra-home. Després no fa més que ampliar-lo, perfeccionar-lo dotar-lo, justament, d'una categoria còsmica, mitològica. Per això reaprofitava materials, cita les mateixes fonts anys després, tot plegat per construir una Poesia (en majúscula) coherent, complexa, però no difícil o complicada, que vol aprehendre el món i la seva naturalesa des de l'optimisme i l'esperança, a desgrat dels temps difícils i complicats que corrien, i que corren.

BIBLIOGRAFIA

Fonts primàries

- BARTRA (1944a): Agustí Bartra, «Cant X del *Poema de l'home*», *Lletres*, any I, 1, ps. 8-10.
- (1944b): «Dos poemes de John Keats: “A Haydon” i “A Kosciuszko”», *Lletres*, any I, 1, p. 7.
- (1944c): «Fragment de *Nausica*», *Lletres*, any I, 2, ps. 4-6.
- (1944d): «El naufrag», «Oh, camarades», «No baixis», «Àngel terrestre», *Lletres*, any I, 3, ps. 8-10.
- (1944e): «La mort del corneta Joan Alom», *Lletres*, any I, 4, ps. 10-13.
- (1945a): «“La Santa espina” d'Aragón», *Lletres*, any II, 5, ps. 8-11.
- (1945b): «Resposta a Aragón —La Marsellesa—», *Lletres*, any II, 6, ps. 8-10.
- (1945c): «Comiat a Josep Carner», *Lletres*, any II, 7, ps. 1-2.
- (1945d): «“Si, tot d'una...” de Paul Valéry», *Lletres*, any II, 7, p. 10.
- (1946a): «“Cant de mi mateix” de Walt Whitman», *Lletres*, any III, 8, ps. 10-11.
- (1946b): «Les mans», *Lletres*, any III, 8, ps. 6-8.
- (1947): «L'arbre i la cançó», *Lletres*, any IV, 9, ps. 3-5.
- (1948a): «Nota», *Lletres*, any V, 10, p. 1.
- (1948b): «Als llavis del silenci», *Lletres*, any V, 10, ps. 2-4.
- (1948c): «“De la lírica nord-americana”: poemes de Robert Frost (“La nit d'hivern d'un vell”), Wallace Stevens (“Anècdota d'homes per milers”), i Wilbert Snow (“Verda és la cala” i “Herència”)», *Lletres*, any V, 10, ps. 5-7.
- (1955a): «La torre i la campana (Poema-ballet)», *La Nova Revista*, any I, 2, ps. 1-4.
- (1955b): «“Curull de vida, ara, compacte, visible...” de Walt Whitman», *La Nova Revista*, any I, 3, p. 84.
- (1956a): «Una noia amb la veu viva», *Gasetta de lletres*, any I, 4, ps. 13-14.
- (1956b): «Poesia i llibertat», *La Nova Revista*, any II, 9, ps. 216-218.
- (1956c): «Carta oberta a un escriptor valencià», *Gasetta de lletres*, 1, ps. 1-2.

- (1956d): «Els dialectes catalans i la llengua literària», *Gasetta de Lletres*, 1, ps. 2-3.
- (1956e): «Poema a Pau Casals», *La Nova Revista*, any II, 7, ps. 171-173.
- (1956f): «Estances per a Adalaisa», *La Nova Revista*, any II, 10, ps. 248-249.
- (1956g): «“Última verba” de Victor Hugo», *La Nova Revista*, any II, 11, ps. 261.
- (1957): «La noia de l’Alosa. Seqüències d’*Odisseu*», any III, 19-20, ps. 412-413.
- (1979): *El gos geomètric seguit de La fulla que tremola*, Barcelona: Laia.
- (1980): *Sobre poesia*, Barcelona: Laia.

Fonts secundàries

- ALCARAZ (1980): Jorge Alcaraz, «Agustí Bartra, inventor d’arrels», *Al Vent*, 32, juny-juliol 1980.
- AULET (1998): Jaume Aulet, «*La correspondència d’exili d’Agustí Bartra*», dins Manuel Aznar (ed.): *El exilio literario español de 1939. Actas del Primer Congreso Internacional*, Sant Cugat del Vallès: GEXEL, Associació d’Idees, 1998.
- BALAGUER (1998): Josep Maria Balaguer, «Algunes consideracions generals sobre la literatura des de la fi dels noucentisme fins al final de la guerra», dins *Història de la Cultura Catalana*, vol. IX, *República, autogovern i guerra*, Barcelona: Edicions 62.
- DESCLOT (1983): Miquel DescLOT, «Una guia de lectura», dins Bartra, *Obra Completa II*, Barcelona: Edicions 62.
- (1988): «Les constants en la poètica de Bartra», *Faig*, 30.
- FÉRRIZ (1998): Teresa Férriz, *La edición catalana en México*, Jalisco: El Colegio de Jalisco.
- MURIÀ (1992): Anna Murià, *L’obra de Bartra*, Barcelona: Pòrtic.
- TERRY (2000): Arthur Terry, *La poesia de Joan Maragall*, Barcelona: Quaderns Crema.
- SOLDEVILA (1988): Llorenç Soldevila, «El tema del corneta Rilkeà en l’obra de Bartra», *Faig*, 30.